

יב. בעניין ירושת יבם

א

המשנה בבכורות (דף נב ע"א) מונה את היבם בין אלו שאין נוטלין שבח ואין נוטלין בראוי כבמוחזק:

הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב, ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם, ואינו נוטל בשבח, ולא בראוי כבמוחזק; ולא האשה בכתובתה, ולא הבנות במזונותיהן, ולא היבם, וכולם אין נוטלין בשבח ולא בראוי כבמוחזק.

ובגמרא שם איתא שהטעם שיבם כבכור הוא "בכור קרייה רחמנא", משום דכתיב "והיה הבכור אשר תלד" (דברים כה, 1). בסוגיה ביבמות (דף כד ע"א) מבואר שאתא גזרה שווה ואפיקתיה לפסוק זה מפשטיה לגמרי ופרושו של הפסוק הוא שמצוה בגדול לייבם, אלא שלא דוקא הגדול מיבם. ובכור קרייה רחמנא הוא לגריעותא: "מה בכור אינו נוטל בראוי כבמוחזק אף האי אינו נוטל בראוי כבמוחזק". ועוד מבואר שם שרק לעניין זה שאינו נוטל בראוי לומדים מבכור אבל הא דירוש את נכסי אחיו שמת נלמד מ"יקום על שם אחיו", ולומדים מגזירה שווה שיקום הכוונה לנחלה, ועיין רש"י: "יקום, היבם על שם אחיו לנחול נחלתו ולא יחלקו אחיו עמו".

הנה עיקר דין זה שהיבם יורש את אחיו, יש לפרשו בשתי דרכים – לגבי נכסי האח המת עצמו, או לגבי חלק האח המת בנכסי האב. הראשונים נחלקו בשאלה זו. מתוך דבריהם נעמוד על מהות דין ירושת היבם.

ישנה בסוגיה מחלוקת בין רש"י לבין שאר ראשונים האם ראוי ומחזק הכוונה על מה שהיה ראוי ומחזק אצל אביהם, או ראוי

ומחזק אצל האח המת. רש"י ביבמות (דף כד ע"ב ד"ה בכור אינו נוטל) כתב:

בכור אינו נוטל - חלק בכורה בנחלה הראויה לבא להם אחר מיתת אביהן אלא במה שמוחזק ביד אביהן ביום מותו דכתיב בכל אשר ימצא לו אף יבם הנוטל פי שנים בנכסי אביו חלקו וחלק אחיו שמת, אינו נוטל בראוי כבמוחזק.

לפי פירוש רש"י כוונת הגמרא היא לחלקו של היבם ואחיו המת בירושת האב, ופשטות הדברים שהאב מת לאחר מיתת אחיו. וכך הבינו הרמב"ן והרשב"א מפרוש רש"י, וז"ל הרמב"ן: מה בכור אינו נוטל בראוי כבמוחזק אף היבם. פרש"י ז"ל אף יבם הנוטל פי שנים בנכסי אביו חלקו וחלק אחיו המת אינו נוטל בראוי כבמוחזק, שהוא ז"ל סובר דבנכסי אביו נוטל חלקו וחלק אחיו אע"פ שמת אביו לאחר שמת אחיו, ובראוי לאביהן קא אמרינן דומיא דבכור.

ומקשה הרמב"ן על רש"י:

דאמרינן לקמן בפרק החולץ (מ' א') אי מה בכור לאחר מיתת אביו שקיל פי שנים אף יבם לאחר מיתת האב שקיל פי שנים, ומפריקין מידי על שם אביו כתיב על שם אחיו אמר רחמנא ולא על שם אביו, ואע"ג דהתם לר' יהודה מקשינן שמעינן מינה לרבנן דלאו על שם אביו כתיב ולא שקיל פי שנים בנכסי האב דראוי למורישו הוי והוא אחיו הוא יורש.

הרמב"ן מקשה מסוגיה ביבמות (דף מ ע"א) שם שנינו במשנה מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן: "הכונס את יבמתו זכה בנכסים

נוטל בשבח: "ובשבח בין מיתת אביהם לייבום", ועל כורחך היינו כשמת אחיו בחיי אביו, דאי מת האב תחילה למה לא יטול בשבח ששבחו הנכסים בין מיתת האב למיתת אחיו, שהרי באותו ממון הוי אחיו המת מוחזק דמיד כשמת האב נפלו הנכסים לפני אחיו. ולכן ודאי רש"י פירש באופן שהאב מת לאחר האח, ולכן כל השבח נחשב לראוי. והביא המהר"ם דוגמה, דאילו יצחק שמת ונפלו הנכסים לפני יעקב ועשו וקודם שחלקו השביחו הנכסים, ושוב מת יעקב מי לא שקיל ראובן פי שנים באותו שבח כמו שנוטל פי שנים בגוף הקרקע, ואף על פי שלא הוברר חלק יעקב שעדיין כשמת, הכי נמי שקיל בשבח.

מה שהקשו הראשונים על רש"י שהגמרא ביבמות (דף מ ע"א שהובאה לעיל) ממנה משמע שיבם אינו נוטל בנכסי האב שמת משום שאינו קם על שם אביו, עיין במרדכי (פרק יש נוחלין סימן תקע"ו, והובא באור זרוע להלכות יבום סימן תרמ"ב)² שכתב ששאלת הגמרא שיבם יטול בנכסי האב, הכוונה היא לנכסי האח המת שהאב ירש, לשיטת רבי יהודה, ושואלת הגמרא, כשמת האב שיטול היבם את הנכסים הללו אם הם בעין ולא יחלקו אותם בין האחים, ועל זה אומרת הגמרא שהיבם קם על שם אחיו ולא על שם אביו. אבל ודאי היבם מקבל שני חלקים בנכסי אביו, חלקו וחלק אחיו בנכסי האב. אולם הריטב"א ביבמות תירץ את רש"י באופן אחר: "ומיהו מלשון רש"י ז"ל שכתב שם יראה דההיא אליבא דר' יהודה בלחוד איתמרא, כי הוא ז"ל פי' אף יבם לאחר מיתת אביו ומודה ר' יהודה דנוטל פי

של אחיו, רבי יהודה אומר בין כך ובין כך אם יש שם אב נכסים של אב". ואומרת הגמרא שם: ואמר עולא, ואיתימא ר' יצחק נפחא: מ"ט דר' יהודה? דכתיב: והיה הבכור אשר תלד, כבכור, מה בכור אין לו בחיי האב, אף האי נמי אין לו בחיי האב. אי מה בכור נוטל פי שנים לאחר מיתת האב, אף האי נוטל פי שנים לאחר מיתת האב? מידי, יקום על שם אביו כתיב? יקום על שם אחיו כתיב, ולא על שם אביו.

הרמב"ן מוכיח שאין היבם יורש את חלקו של אחיו המת בירושת האב משום שאינו קם על שם אביו אלא על שם אחיו. וכתב שאף על גב דהתם לרבי יהודה מקשינן, שמעינן מינה גם לרבנן דלאו על שם אביו כתיב, ולא יירש את חלק אחיו בנכסי אביו שמת לאחר מיתת האח.¹

ב

ביאור שיטת רש"י הוא כמו שהביא הגהות מימוניות (ספר משפטים סימן נ"א) מתשובת מהר"ם בר ברוך, דהיבם במקום אחיו הוא עומד כאילו אחיו קיים, ולכן יורש חלק אחיו המת בנכסי אביו אף על פי שאחיו מת בחייו אביו. וז"ל הגהות מימוניות:

ומיהו שיטת רש"י ושיטת תוספות אינה כן אלא כדפירש שהוא יורש את אביו מכח המת דאע"ג דהשביח לאחר מותו לא הוה ראוי כל כמה דאביו קיים, דיבם במקום אחיו קאי והרי הוא כאילו אחיו חי. וכל מה שלא היה מוחזק אביהן בחייו ההוא קרי ראוי.

מהר"ם בר ברוך מוכיח כן בדעת רש"י ממה שכתב רש"י בבכורות (דף נב ע"א ד"ה יקום על שם אחיו) על הא דיבם אינו

2 וכן הובא בחכמת שלמה למהרש"ל (יבמות דף מ ע"ב).

1 וכן הקשו שם הרשב"א והריטב"א.

במקום אחיו, ולכן אינו מקבל את חלק אחיו המת בירושת האב שמת לאחר מכן משום שאינו נוטל בראוי כבמוחזק. ובתשובת מהר"ם בר ברוך הביא את הראב"ה שהיבם נחשב כאילו בן אחיו המת לירש אותו, ולכן חלק אחיו מתחלק בין שאר אחיו במה שאינו מוחזק לאחיו.

והנה הדין דאין היבם נוטל את השבח, לדעת הבה"ג צריך לפרשו לגבי מה שהשביחו נכסי האח המת. יש ללמוד את גדר הדבר מתוך דברי הרמב"ם, הסובר כבה"ג, שיבם אינו מקבל את חלק אחיו בנכסי אביו שמת לאחר מיתת אחיו (הלכות נחלות פרק ג' ה"ז):

מי שיבם אשת אחיו הוא יורש כל נכסי אחיו המוחזקים, וכל הראויין לבא לאחר מכאן הרי הוא בהן ככל האחים שהרי בכור קרא אותו הכתוב שנאמר והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל, וכשם שאינו נוטל ממנו בראוי כבמוחזק כך אינו נוטל בשבח ששבחו נכסים אחרי מות אביו משעת מיתתו עד שעת חלוקתו עם אחיו בנכסי אביו, ואפילו השביחו נכסים אחר שיבם וקודם שיחלקו הרי הוא בשבח כאחד מן האחין, אע"פ שנוטל מן הנכסים אלו שני חלקים חלקו וחלק אחיו שיבם אשתו הואיל ומת האב בחיי כולן.

וכתב המגיד משנה שאין לומר שאינו נוטל שבח בנכסי אחיו, שהרי בנכסי אחיו אינו חולק עם אחיו והכל שלו בין קרן בין שבח, והרי הוא כבעל שאף על פי שאינו יורש בראוי מכיון שמתה אשתו הוא זוכה בנכסים בין קרן ובין שבח. כלומר, כל הדין דאין נוטל השבח לא ייתכן אלא באופן שהנכסים נפלו לאח לפני

שנים, מדקאמר מרן ז"ל מודה ר' יהודה נראה דקים לו דרבנן אמרי הכי אבל אינו מחוור". כלומר, מה שאומרת הגמרא להלן שהיבם אינו נוטל מנכסי אביו, היינו רק לשיטת רבי יהודה, אבל לרבנן היבם נוטל בנכסי האב. אבל צריך עיון מדוע זה תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבנן החולקים האם כשיש אב נכסי האח המת ליבם או לאבא?

ונראה, על פי תשובת מהר"ם בר ברוך שדעת רש"י היא שהיבם עומד במקום אחיו לנחלה ולא מגדר ירושה ולכן הוא נוטל פי שנים גם בנכסי אביו שמת אחריו, ובאור זרוע כתב: "והוי כאילו בא בהרשאה מכת אחיו המת ועומד במקומו", וכל זה ניתן לומר רק לרבנן דרבי יהודה הסוברים שיבם יורש גם במקום שיש אב, ולא לשיטת רבי יהודה האומר שאם יש אב הנכסים של אב. שיטת רבי יהודה מובנת אם נאמר שהאח זוכה מדין ירושה שיוורש את אחיו המת, אלא שהחידוש הוא שהוא לכד יורש ולא שאר האחים, ולכן אם יש אב הוא קודם בהלכות ירושה. אבל לרבנן יש לומר שאין זה מדין ירושה, אלא שהיבם בא במקום אחיו ולכן נוטל חלק של אחיו המת. אם כן מחלוקת רבי יהודה ורבנן לשיטת רש"י היא האם היבם מקבל את נכסי אחיו המת מגדר ירושה או משום שהוא עומד במקומו. לרבי יהודה היבם יורש ולרבנן היבם עומד במקום האח, ולכן אין קדימה לאב.

ג

שיטת הבה"ג ור"ח שהביאו הראשונים היא, שאם האב מת לאחר מיתת האח אין היבם נוטל את חלק אחיו המת. ולשיטתם נראה שגדר ירושת היבם גם לרבנן דרבי יהודה היא דין בירושה שהוא יורש את אחיו, ולא שעומד

זוכה בהם בפועל אינו יכול לומר ארעי אשבח. וכיוצא בזה לגבי בכור שאף שיש לו קודם חלוקה (בבא בתרא דף קכו ע"א, ולכן בכור שנטל חלק כפשוט ויתר בכל הנכסים משום שכולם ברשותו) מכל מקום אין לו שבח. והקשה הרי"ף (בבא בתרא פרק יש נוחלין, דף נד ע"א בדפי הרי"ף) איך אמרין בבכורות נב ע"א דלרבא אין לבכור שבח בשבח שבין יבום לחלוקה, ואומרת הגמרא "מאי טעמא, כבכור מה בכור אין לו קודם חלוקה, אף יבם נמי אין לו קודם חלוקה", והרי נפסק שיש לבכור קודם חלוקה? ותירץ הרי"ף: "התם בעיקר ממונא הכא בשבחה". הסבר התירוץ הוא כפי שכתב המרדכי (בבא בתרא סימן תקע"ו) שאף שיש לו קודם חלוקה, כיון שאין ליבם בעלות מבוררת אינו יכול לומר ארעאי אשבח. ולכן ברור שעל נכסי האב שלא חלקו עדיין אין לומר ארעי אשבח, על פי מה שכתב במרדכי שכיון שחלקו לא מבורר אינו יכול לומר ארעאי אשבח, מה שאין כן על נכסי אחיו שמת יכול לומר ארעי אשבח ויש לו שבח.⁵

5 ובבית מאיר (אה"ע סימן קס"ג ס"א) כתב שבמגיד משנה מבואר דאפילו מה ששבחו הנכסים של אב אחר מיתתו ואף קודם שמת האב נמי אינו נוטל היבם חלק בהשבח אף שנוטל חלקו בגוף הקרקע, וכתב שזה צריך עיון מה הטעם. אלא שדברים אלו תמוהים משום שבמגיד משנה לפנינו כתוב בפירוש שאינו נוטל בשבח היינו בשבח ששבחו נכסי האב אחר מיתת האב. וכן מפורש בהגהות מימוניות שכתב בשיטת בה"ג, שהא דאמרין שיבם אינו נוטל שבח ששבחו נכסים בין מיתה ליבום, הפירוש הוא בין מיתת אחיו ליבום דכיון דהיבם יורשו אינו יורש אלא מה שהיה מוחזק ולא בשבח שהשבחו נכסים אחר מיתתו. ועיין באוסף

מותו, ועדיין לא חלקו את הנכסים, והשביחו לאחר מיתת האב. אבל בנכסים שנפלו לאחר מיתת האב אין ליבם גם בגוף הקרקע, ובנכסים שנפלו לאח בחייו וקיבל את חלקו ודאי יש ליורש שבח כמו בכל נכסי אחיו, ואם כן כל דין השבח מצטמצם רק במה שאחיו ירש בחייו ולא חלקו עדיין. וכתב המגיד משנה שמדברי הרמב"ם מתבאר שאם מת האב אחר מיתת הבן אין היבם נוטל בנכסי הזקן חלק המת.³ וכתב המגיד משנה שכן העלו הרמב"ן והרשב"א ביבמות.

ראיתי שמתקשים בזה, למה ישתנה דין שבח הנכסים שירש מאחיו עצמו משבח הנכסים של אביו שירש מכח אחיו, שהרי במה שירש מאחיו מקבל קרן ושבח, והלא גם את חלקו בנכסי האב שעדיין לא חילקו, מקבל אותם משום שזה חלק אחיו שהשביח. ונראה דזה לא קשה כלל, דהא דבעל יורש את אשתו יורש גם השבח, עיין רשב"ם בבבא בתרא (דף קכה ע"ב ד"ה א"ר פפא) שכתב שאף שבעל לא יורש את אשתו בראוי, היינו בראוי ממש כגון לירש נחלה שנפלה לה בקבר, אבל הבעל נוטל שבח של כל הנכסים שהיה מוחזקת בהן וכי גדלי פירי הם ברשותיה. ואם כן פשוט, שהרי יבם בנכסי אחיו שמת הוא יורש יחיד, וממילא זוכה מיד וכל מה שהשביח ברשותו השביח.⁴ מה שאין כן לגבי הנכסים שאחיו המת ירש מאביו וטרם חלקו, אי אפשר לומר שהיבם זוכה בהם מיד, דהרי הם לפני חלוקה וכל זמן שלא

3 וכן דייק מהר"י וויל (תשובה מ"א): "אלמא דסבירא ליה דאינו נוטל חלק אחיו המת אלא שמת אביו קודם שמת אחיו דהא כתב הואיל ומת אביו בחיי כולם".

4 וכן כתב בית שמואל אה"ע (סימן קס"ג ס"ק א')

ונראה בדעת הבה"ג, שאינו דומה חלק הירושה שהיבם מקבל מנכסי אחיו למה שמקבל מכוחו בנכסי אביו. והסבר הדבר הוא, שכל עניין ירושת היבם היא כדי להקים שם המת על הנחלה, ואין כוונת התורה שמי שבא במקום האח לבנות את בית אחיו זוכה בירושה, אלא שכל עניין הירושה היא דרך להקמת שם המת עליה. דבר זה נלמד מדברי הרשב"א בבבא בתרא (דף קיט ע"ב). בסוגית בנות צלפחד הגמרא שם מביאה ברייתא: "תנא: בנות צלפחד חכמניות הן, דרשניות הן, צדקניות הן. חכמניות הן, שלפי שעה דברו, דא"ר שמואל בר רב יצחק: מלמד שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין, שנאמר: כי ישבו אחים יחדו, אמרו לו: אם כבן אנו חשובין, תנה לנו נחלה כבן, אם לאו - תתיבם אמנו." וכתב שם הרשב"א:

כך דרשו כיון שהיבם קם תחת אחיו ליבום וקם על שמו בנחלתו והבן מונעו מליבם ומלירש א"כ [בת] הבן [כמו] בן, וכיון שכן דרשו הם, אם אנו מצילות את אמנו מלהתיבם א"כ נעמוד במקום אבינו לנחלה ואם לאו תתיבם אמנו כדי שיקום היבם על נחלת אבינו.

נראה מדברי הרשב"א שטענתן היתה משום שהיבום הוא כדי שיקום היבם על נחלת המת, וכשיש בן לא נתבטל שם המת מנחלתו, וכשאינן בן היבם בונה את שם אחיו בזה ששמו נקרא על נחלת אביו. לכן טענו בנות צלפחד, שאם אינן יורשות, הרי לא יצילו את אימן מיבום. ואם מצילות את אימן מיבום, הרי זה משום שהן יורשות את אביהן המת ושמן נקרא על נחלתו. ואם כן, עניין המשכת שמו של המת על נחלתו ייתכן במה שהיה כבר בחייו על שמו

אלא מה שקשה היא קושיית הגאון ר' אהרון קוטלר זצ"ל (אוסף חידו"ת סימן ח') שהקשה, שהרי מוסכם שאינו נוטל שבח בנכסי אביו שעדיין לא חלקו, אבל בנכסי המת עצמו נוטל את השבח משעת מיתה, כיון דיורש את הכל חשוב כאילו החזיק כבר בנכסים. וקשה, הרי כל זמן שלא יבם הרי אינו מבורר שהוא היורש אלא הנכסים אצל כל האחים בשווה, ואם אף נאמר דכשיבם נעשה יורש למפרע משעת מיתה, הרי גם בבכור קי"ל דיש לבכור קודם חלוקה אבל אינו נוטל שבח משום שאינו יכול לומר ארעאי אשבח כיון שלא נטל את הנכסים בפועל. ורק כשכבר נתנו לו את הנכסים בפועל אז הוי השבח שלו מכאן ולהבא, ואם כן גם יבם לא עדיף מבכור שמה שנוטל מחמת ירושה אינו נוטל בראוי ואינו נוטל את השבח.

לכן נראה לומר, שהחילוק בין שבח נכסי האח לבין נכסי האב שהשביחו לפני חלוקה הוא באופן אחר, כדלהלן.

ד

עצם שיטת בה"ג צריכה עיון מחמת קושיה שהקשה מהר"ם בהמשך תשובתו שם. מהר"ם מסביר מה דחק לרש"י לפרש שבכור קרייא רחמנא הוא לגבי ירושת נכסי האב שמת לאחר שמת אחיו. והיינו משום שלשיטת בה"ג קשה, מדוע התורה קוראת את היבם בכור בנכסי אביו. והרי אם אביו מת לפני אחיו כפירוש בה"ג, אין היבם נוטל חלק נוסף לבכורה, שהרי אינו נוטל פי שניים בנכסי אביו אלא יורש חלק אחד מאחיו וחלק אחד מאביו. ואם כן יש להבין את שיטת הבה"ג, שהרי לשיטתו אינו נוטל שני חלקים בנכסי האב.

חידו"ת מהגר"א קוטלר (סימן ח' אות ח') מ"ש בדעת הרמב"ם בזה.

היבם, אין לומר שהוא חלק בכורה. ונראה להוסיף עוד הסבר לדבר, דבכורה שייכת רק במקום שיש חלוקה ומי שנקרא בכור נוטל פי שניים, אבל במקום שהוא יורש יחיד לא שייך לומר שבכור קרייא רחמנא. לכן רק על נכסי האב שמת בחיי האב ולפני חלוקה, דשם היבם מקבל חלק אחד ככל האחים וכתוצאה מן היבום מקבל שני חלקים, על זה שייך לומר בכור קרייא רחמנא, ועל חלק זה נוטל רק במוחזק ולא בראוי. אבל על חלק המת שנוטל כיוורש יחיד, אינו כבכור וממילא אין חילוק בין ראוי לבין מוחזק. ועל חלק אחיו בירושת האב קרייא רחמנא בכור לומר שאת שני החלקים היבם נוטל מאביהם ולא שנוטל חלק אחד מן האב וחלק אחד מן האב. על פי האמור מיושבת קושיית הגר"א קוטלר ז"ל. מה שנוטל את השבח שהשביחו נכסי האב לאחר מיתתו הוא משום שבנכסים אלה נוטל בראוי, שהרי אינו קרוי בכור אצלם.

על פי האמור יש לעיין בסוגיה בבבא בתרא (דף יב ע"ב):

פשיטא, חלק בכור וחלק פשוט - יהבינן ליה אחד מצרא, יבם מאי? אמר אביי: היא היא; מ"ט? בכור קרייא רחמנא. רבא אמר, אמר קרא: והיה הבכור, הוייתו כבכור ואין חלוקתו כבכור.

לכאורה מדובר בגמרא על ירושת היבם בנכסי אחיו המת, ואף על פי כן אומרת הגמרא שזה חלק בכורה, הרי שלא רק בנכסי האב הוא מוגדר כבכור אלא גם בנכסי אחיו המת. והרי לפי סברתנו בחלק אחיו אינו נחשב כבכור? אבל מצאתי במאירי שכתב: "היבם והוא המיבם אשת אחיו וזוכה בחלקו בירושת אביו כמו שיתבאר במקומו אין דינו כבכור

של האב, אבל בדבר שלא היה על שמו של האב אין דין של הקמת שם על נחלתו.

ואם כן יש לדון, מה מעמדם של הנכסים שהאב ירש מאביו אך טרם הגיעו לידיהם משום שעדיין לא חלקו את הנכסים? קודם חלוקה הנכסים הם בתפוסת הבית. גדר תפוסת הבית הוא שהאחים אינם כמו שותפים בעלמא, וכפי שכתב הרשב"ם (בבא בתרא דף ק"ג ע"ב ד"ה דתניא): "דסד"א חילוק נחלות הרי הוא כחלוקת שותפין בעלמא ולא חישב דין קמ"ל". ובבכורות (דף נו ע"א) מבואר במשנה שאם קנו בהמה בתפוסת הבית חייבת במעשר בהמה, וכתב רש"י שם (ד"ה כשחייבין במעשר בהמה) "כגון שלא חלקו ועדיין תפיסת בית ירושת אביה קיימת... אלמא כאביהן דמו". וכן בחולין (דף כה ע"ב) כתב רש"י בעניין זה: "שממון אביהם בחזקתו עומד". וכיון שקודם חלוקה יש זיקה של האב על הנכסים, לא נקרא ממש על שמו של האב המת. אבל התורה חדשה שגם בנכסים אלו מקבל היבם מכח ירושה מאביהם ולזה נקרא בכור, שהרי יורש שני חלקים מאביו, ולא שירש את חלקו ואת חלק אחיו, אלא שמקבל בחלקו שני חלקים, חלקו וחלק אחיו. ולכן היבם נחשב כבכור, ובוה אינו יורש בראוי כבמוחזק. ובוה מיושבת קושיית מהר"ם בר ברוך על שיטת הבה"ג. מהר"ם מבין ששני החלקים אינם מאביו אלא אחד מאביו ואחד מאחיו, אבל באמת לדעת הבה"ג, על פי מה שביארנו יש כאן חידוש של התורה שנוטל שני חלקים מאביו.

נמצא שגם לשיטת בה"ג, אין היבם קרוי בכור אלא לגבי הנכסים שלא הגיעו ליד האב המת כי עוד לא התחלקו, אבל לגבי ירושת האב המת עצמו, דהיינו נכסי האב המת שנוטל

דאקיש רחמנא לבכור ולא בההוא נכסים דירית מאחיו גופיה.

הרי שבשאלה זו נחלקו הריב"ש ומהר"י ווייל, האם אינו נוטל בראוי הוא רק בנכסי האב או שאינו ראוי הוא גם בנכסי היבם. ומחלוקתם בשאלה זו, האם במה שנוטל מאחיו ולא מאביו נחשב כבכור.

אלא שכתב בבית שמואל (ס"ק ב') שאין מחלוקת בין הריב"ש ובין המהר"י ווייל, וגם דברי הריב"ש קאי על נכסי האב ולא על נכסי המת: "לאפוקי נכסי המת י"ל דמודה דיורש אפילו ראוי וכן משמע מדברי המגיד הנ"ל".⁶ אבל מה שכתב הבית שמואל שכן דברי המגיד משנה, אינו מדוייק, דיש הבדל בין דברי המגיד משנה ובין שיטת מהר"י. המגיד משנה כתב לגבי השבח שהיבם נוטל מנכסי אחיו, וכתב ששבח זה אינו ראוי: "שהרי בנכסי אחיו אינו חולק עם אחיו והכל שלו בין קרן בין שבח והרי הוא כבעל שאע"פ שאינו יורש בראוי מכיון שמתה אשתו הוא זוכה בנכסים בין קרן בין שבח", הרי שדעת המגיד משנה שיבם הוא כבעל, ובעל אינו נוטל בראוי אלא ששבח של הנכסים אינו ראוי. אבל דעת המהר"י ווייל שבנכסים של אחיו אין חסרון של ראוי, והטעם הוא כמ"ש לעיל, שרק בנכסים ששייכת בהם חלוקה יש לו דין בכור, אבל בנכסי אחיו שנוטל לבדו אין נוטל כבכור בכלל. ונפקא מינה האם היבם נוטל מלוה שהיו חייבים לאחיו. לדעת המגיד משנה הרי הוא כבעל ואינו נוטל בראוי, מה שאין כן לדעת מהר"י ווייל שאין כאן בכלל חסרון של ראוי. וכן כתב בתשובת לחם רב

לעניין זה שנאמר והיה הבכור הויתו כבכור ר"ל ליטול פי שנים חלקו וחלק אחיו המת אבל אין חלוקתו כבכור הואיל ולא מצד אביו הוא יורשהו אלא מצד אחיו דנין אותו כאלו אחיו קיים". לדעת המאירי הה"א שנוטל כבכור הוא רק בשני החלקים, שלו ושל אחיו בנכסי האב, אבל לא בחלק שלו ובחלק של היבם, וזה מתאים לסברא שאמרנו, שבחלק היבם אינו כבכור, אלא על החלק הכפול שנוטל מאביו. וכיון שהתורה חדשה שבירושת האב נוטל את שני החלקים מאביהם, לכן צריך דרשה למעט: "הוויתו כבכור ואין חלוקתו כבכור" שאינו נוטל אחד מצרא.

ה

סברא זו שאין דין בכור על ירושת המת, מבוארת משיטת מהר"י ווייל המובאת

ברמ"א (אבן העזר סימן קס"ג סעיף א'):

י"א שכל שמקרי ראוי גבי בכור, מקרי גם כן ראוי אצל יבם. (ריב"ש ס' ת"ע). וי"א דיבם נוטל במלוה ובשאר ראוי, רק שאינו נוטל בראוי של אביו, אם מת אחר אחיו (מהר"י ס' מ"א); והסברא ראשונה נראה עיקר.

לדעת מהר"י ווייל כל דין ראוי ומוחזק נאמר בנכסי האב שיוורש היבם, אבל בנכסי המת היבם נוטל גם בראוי. וז"ל של מהר"י בתשובה:

הא דקרייה רחמנא בכור ליבם היינו דווקא בנכסי דאבא שנוטל חלק אחיו המת יותר על חלקו בההוא חלק קרייה רחמנא בכור, אבל לא במה דירית מאחיו המת גופיה, דבכור הוא נמי דאינו נוטל בראוי דווקא בחלק דאית ליה יתיר על אחוהי. הכא נמי בהאי חלק דנוטל בנכסי אביו יתיר על אחוהי הוא

6 וזו היתה השאלה בתשובת הריב"ש שם, הדין על נכסי יעקב שמת ואחר מיתת יעקב מת ראובן בנו ושמעון אחיו יבם את אשתו.

אמר יקום על שם אחיו לנחלה ודינו היה ליטול השושבינות במקום אחיו אי לאו דקרייה רחמנא בכור כדכתיב והיה הבכור וגו' ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק, ואמרינן לקמן דאין בכור נוטל פי שנים הלכך חזרת לאמצע לכל האחין.

הרי מפורש שיש דין ראוי גם בנכסי האח שמת, ושלא כמהר"י וי"ל⁷ אלא שהרמב"ם לא הביא להלכה את שמואל. אמנם ייתכן שהרמב"ם כלל את הדברים בהלכה שנדונה לעיל, שהיבם אינו נוטל בראוי אלא במוחזק.

ונראה לומר בשיטת מהר"י וי"ל, שהולך בשיטת רש"י שהיבם מקבל גם את נכסי

האב שמת לאחר מיתת אחיו. וכבר העיר בבית שמואל ששיטתו של מהר"י וי"ל כרש"י: "אלא מהר"י נשמע פלוגתא אחרינא דס"ל אפילו מת אביהם אחר מיתת אחיו הוי מוחזק ויורש אותו אלא אם מת אבי אביהם אז הוי ראוי בנכסי אבי אביהם". ובשיטת רש"י הסברנו לעיל שהיבם אינו בגדר יורש של אחיו אלא מקבל את נכסיו משום שעומד במקומו, ולכן מסתבר גם לשיטת רש"י שאין דין בכורה בנכסי האח, שכן אינו נחשב יורש כלל, דומה לזה שאמרנו לעיל לפי בה"ג שבנכסי אחיו אינו מקבל מגדר בכור, שהרי אינו חולק עם אחרים אלא נוטל לעצמו. אמנם לעיל אמרנו סברא זו כדי לישב הא דנוטל שבח בנכסי אחיו, גם לשיטת בה"ג, אבל בדעת רש"י ודאי יש לומר שלסברתו אין שייכות גדר

(סימן מ"ח) שהמגיד משנה אינו כמו מהר"י וי"ל.

בבית שמואל שם העיר מדברי הטור שהוא ודאי סובר שגם בנכסי המת יש דין של ראוי. לגבי חזרת שושבינות, כתב הטור (אבן העזר סימן ס'):

ואין הבכור נוטל פי שנים בה כשחזרת ליורשיו ואין היבם נוטל בה כגון שאחר שעשה שושבין לחבירו וחזרו חבירו לעשות לו שושבין ואכל ושמח עמו ולא הספיק זה לפורעו עד שמת החתן ויבם אחיו את אשתו אין היבם זוכה בו דהוה ליה ראוי ואינו נוטל בראוי.

הרי שלדעת הטור גם מה שמקבל מאחיו הרי זה כחלק בכורה ונוטל רק במוחזק ולא בראוי. אלא שזו גמרא מפורשת (בבא בתרא דף קמד ע"ב) על המשנה: "האחין שעשו מקצתן שושבינות בחיי האב חזרה שושבינות חזרה לאמצע שהשושבינות נגבית בבית דין", ופרש רשב"ם שם:

שלח האב את אחד מבניו לשמוח את החתן ובידו דורונות שכן דרך שושבינות נוטל דורון לשמחת חופת חבירו ואוכל עמו וזה יחזיר לו כמו כן כשישא אשה.

ושם מעמיד שמואל את המשנה האומרת שאם שלח אביו שושבינות על ידו כשהיא חוזרת חזרת לאמצע: "הכא ביבם עסקינן שאינו נוטל בראוי כבמוחזק", ופרש רשב"ם:

ושמואל אמר - לעולם כדקתני ברייתא דהאב השולח שושבינות על יד אחד מבניו חוזרת לאותו הבן לבדו, ומתניתין דקתני חוזרת לאמצע ה"מ שמת הבן שנשתלחה שושבינות על ידו, ורוצה היה לחזור לו אלא שמת וייבם אחד מן האחים את אשתו, ורחמנא

7 ודעת הבית שמואל (אה"ע קס"ג ס"ק ב') שנדון לעיל, שגם הריב"ש לא חולק על המהר"י אלא הטור, עיי"ש. ועוד ק"ק על בית שמואל שם, שכתב שמדברי מהר"י משמע פלוגתא אחרת, בדין מת אביהם אחר מיתת אחיו אם יורש אותו, ולא הזכיר שזו מחלוקת רש"י ובה"ג.

מלוה שחוזר לאביו של היבם הרי זה ראוי ואינו נוטל בראוי כבמוחזק. ולפי זה אדרבה הסוגיה מדוייקת לשיטת רש"י. ודעת הטור שכל חזרת שושבינות נחשבת לראוי, אפילו שושבינות שהאח המת נתן, משום שס"ל כשיטת המגיד משנה שגם בנכסי האח המת היבם אינו יורש משום שהוי ליה ראוי.

והנה, בתשובות לחם רב (סימן מח) הקשה מסוגיית השושבינים על מהר"י וויל. שכן למהר"י וייל היבם יורש בנכסי אחיו גם מלוה, והרי בסוגיה מבואר שכל מה שאחיו יקבל הוי ראוי. ובלחם רב הבין שהשושבינות ששלח האב על ידי הבן דעתו של האב היא לתת במתנה לבן כדי שכשיחזור יחזור לו. ואם כן הרי זה כמו חוב לאחיו והוי ראוי לאחיו, ולא חוב שהאב צריך לקבל שיחשב ראוי לאב. לכן כשאין המדובר ביבם, כשהשושבינות חוזרת לו, כיון שנחשב שהוא בעצמו נתן את השושבינות. הלחם רב נסמך בהבנה זו על דברי הטור הנ"ל שמבאר את דין היבם בסוגיה במה שאחיו נתן שושבינות משלו ולא בשושבינות של האב. על פי הבנה זו כתב בלחם רב שהסוגיה קשה לשיטת מהר"י וויל, והוסיף: "וזו היא ראייה שאין עליה תשובה בעיני". אולם על פי מה שביארנו, השאלה קשה גם לשיטת רש"י ובה"ג, שהרי בנכסי האח אינו נחשב כבכור אלא עומד במקום אחיו לירושה, ומקבל גם את המלוה של אחיו. ועל כורחך צריך לומר בדעת רש"י ובה"ג שגם אם האב שלח שושבינות על ידי אחד מן האחים אין כוונתו להקנות לאותו אח את הכסף, אלא כוונתו שאותו האח יאכל וישמח עמו ולכן כשתחזור השושבינות תחזור לו. אבל מבחינת הלכות ירושה, כשחוזרת השושבינות הרי זה חוב

בכור לנכסי האח אלא לנכסי אביו. ואם כן הרי שיטת מהר"י וויל היא שיטת רש"י בסוגיה. אלא שאם כן הגמרא בבבא בתרא לגבי שושבינות קשה גם לשיטת רש"י שהרי ממנה מוכח שהיבם בנכסי אחיו הוא בגדר יורש ואינו יורש בראוי אלא במוחזק כבכור.

אלא שאם נדייק בסוגית השושבינות, הרי אדרבא הסוגיה אתי שפיר לכל השיטות, גם לרש"י וגם לבה"ג. דבר זה עולה מתוך דברי מהר"א ששון בשו"ת תורת אמת (סימן רב) שדן על הטור שכתב את דין היבם בשושבינות, לא לגבי שושבינות ששלח האב אלא לגבי חזרת שושבינות שנתן האח המת. מהר"א ששון העיר על הטור שפשט הסוגיה הוא לגבי חזרת שושבינות היא כשהשושבינות משל האב, שהרי על זה מדברת המשנה. וגם לפי שמואל שמעמיד ביבם, הרי מיירי בשושבינות של אב. אבל אם השושבינות היתה משל האח המת, היבם יזכה בשושבינות ואין חסרון של ראוי. ולפי זה, אם נאמר שהסוגיה מיירי דווקא בשושבינות של האב, אבל אם האח שלח שושבינות היא חוזרת ליבם, הרי הסוגיה אתי שפיר לא רק לשיטת הבה"ג אלא גם לשיטת רש"י. לשיטת בה"ג אתי שפיר שהרי סובר שהיבם לא מקבל את ירושת האב שמת לאחר מיתת האח. וגם לרש"י אתי שפיר, שהרי שושבינות היא מלוה ונחשב ראוי לאביו, והיבם לא נוטל בראוי לאביו, כפי שהסביר רש"י ביבמות (דף כד ע"ב ד"ה בכור אינו נוטל) וכפי שכתב בדעתו בהגהות מימוניות הנ"ל שראוי נחשב בנכסי אבא דאבא. ואם כן, הסוגיה מובנת גם לשיטת רש"י, שהרי חזרת שושבינות היא חזרת מלוה. ולפי מה שביארנו לשיטת רש"י, היבם מקבל מלוה שחוזר לאח המת, אבל

ק"ח

רסיסי

יב. בעניין ירושת יבם

טל

שמשלמים לאב ולא לאח ולכן הוי ראוי גם
לשיטת רש"י.